

عوامل همگرایی ژئوپلیتیکی ایران و عربستان در منطقه خلیج فارس در افق همکاری‌های جدید

محمد رضا کمالی^۱، محمدرضا قرائی آشتیانی^۲، خسرو بوالحسنی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۵

[20.1001.1.17351723.1402.21.82.1.4](https://doi.org/10.17351/23.1402.21.82.1.4)

چکیده

دو کشور جمهوری اسلامی ایران و عربستان به عنوان دو قدرت بزرگ از ظرفیت‌هایی برای نقش آفرینی در حوزه منطقه‌ای برخوردار هستند که با توجه به تغییر ماهیت قدرت در فضای جهانی و به تبع آن کنش‌های بازیگران در این فضای جدید هر دو کشور اراده خود را در همکاری با یکدیگر، برای بهرمندی از شرایط گذار برای تأمین اهداف ملی خود استوار نموده‌اند. از آنجایی که عوامل ژئوپلیتیکی می‌تواند پایه‌ای برای همکاری محسوب شود لذا این پژوهش با هدف تعیین عوامل همگرایی دو کشور انتخاب شده است. روش پژوهش توصیفی، تحلیلی است که به صورت کاربردی و با جامعه آماری ۳۶ نفری انجام شده است. بر همین مبنای ۱۷ عامل به استناد نظریات همکاری و همگرایی منطقه‌ای و کارکرد گرایی و براساس کلان عوامل ژئوپلیتیکی سیاسی، اقتصادی، فناورانه، طبیعی و نظامی مستند به واکاوی محیطی دو کشور در حوزه خلیج فارس تعیین که نهایتاً بعد از تحلیل داده‌های جمع آوری شده به ترتیب اولویت، کلان عامل سیاسی باشش زیر عامل که مهم‌ترین آن چرخش سیاسی عربستان در نگاه به شرق، اقتصادی با پنج زیر عامل که مهم‌ترین آن روابط اقتصادی عربستان با چین و نقش ایران در این رابطه، طبیعی با دو زیر عامل که مهم‌ترین آن نقش ایران در بهره‌مندی عربستان از راه ارتباطی شمال به جنوب، فناورانه با یک زیر عامل استفاده عربستان از ظرفیت‌های فناورانه ایران و نظامی با سه زیر عامل که مهم‌ترین آن استفاده عربستان از توان نظامی نوین ایران است به عنوان عوامل ایجاد همگرایی بین دو کشور مشخص شدند.

واژگان کلیدی: ایران، عربستان، همگرایی منطقه‌ای، عوامل ژئوپلیتیکی، خلیج فارس

۱- عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) -- m.rezakamali27@gmail.com

۲- دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

۳- عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

مفهوم ژئوپلیتیک به زمانی باز می‌گردد که رابطه قدرت و سرزمین مشغله ذهنی متفکرانی چون ارسطو^۱ و ژان بدن^۲ را به خود مشغول نمود (لادیس^۳، ۲۰۱۸: ۱۶-۲۰)، ولیکن امروزه ژئوپلیتیک علاوه بر توجه به تأثیر عوامل جغرافیایی، به مطالعه نقش مؤثر مؤلفه‌های قدرت ملی در تدوین سیاست‌ها و روابط بین کشورها در عرصه نظام بین‌الملل می‌پردازد. (حافظ نیا، ۱۳۸۵، ۲۶۰)، در این بین برخی حتی عامل جغرافیایی را همچنان یکی از عوامل تعیین کننده در راهبردهای کشورها می‌دانند و معتقد هستند که سیاست‌های دفاعی و راهبردی کشورها تحت تأثیر موقعیت جغرافیایی آنها قرار دارد. (ازغندی و روشندل، ۱۳۷۴، ۹۷). هر منطقه ژئوپلیتیکی ویژگی‌های خاص خود را دارد به نحوی که هویت آن منطقه را مشخص می‌کند. کشورهایی که در مناطق مشترک ژئوپلیتیکی قرار دارند با تشکیل سازمان‌های منطقه‌ای، اتحادیه‌ها و ترتیبات امنیتی، سعی در حفظ امنیت ملی و منافع خود در پیوند با کشورهای همجوار دارند. شکل‌گیری ترتیبات امنیتی زمینه را برای همیاری و مشارکت منطقه‌ای به منظور حفظ امنیت منطقه و در نتیجه امنیت کشورهای منطقه فراهم می‌کند در این میان حوزه خلیج فارس به دلیل ویژگی‌های ژئوپلیتیکی و اهمیت راهبردی آن در تأمین انرژی جهان همواره یکی از کانون‌های مناقشه و نزاع در تاریخ معاصر جهان بوده نیز از این امر جدا نیست. تحولات سال‌های اخیر در نظام بین‌الملل و به‌ویژه در سطح منطقه خلیج فارس موجب تشدید بی‌نظمی در ژئوپلیتیک غرب آسیا شده، که در این راستا برخی از کنشگران اصلی را در منطقه به سمت ائتلاف‌سازی در برابر تهدیدات مشترک سوق داده است (ژناروید اتوتایل، ۱۳۸۰: ۲۰). مهمترین ویژگی امروز منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس، در کنار هویت اسلامی مردم، وجود منابع و ذخایر عظیم نفت و گاز آن است که نظر کشورهای مختلف جهان از جمله کشورهای صنعتی و عمده مصرف‌کننده نفت و گاز را به خود جلب کرده است. کشورهای حوزه خلیج فارس به دلیل همجواری با پهنه آبی و سهمی بودن در مسائل آن و داشتن اشتراکات جغرافیایی فراواندر حالت سازه ژئوپلیتیکی بوده و می‌توانند تشکیل یک "منطقه ژئوپلیتیکی" را بدهند، در واقع خلیج فارس نشان دهنده الگوی یگانه‌ای از یک منطقه ژئوپلیتیک است این منطقه در برگیرنده ملت‌هایی است که از نظر فرهنگی تفاوت‌هایی دارند، ولی از جنبه‌های سیاسی و اقتصادی از شباهت‌هایی برخوردارند.

^۱Aristotle

^۲Jean Bodin

^۳Ladis

با توجه به اینکه منطقه یا حوزه ژئوپلیتیکی خلیج فارس در برگیرنده هشت کشور با وزن‌های ژئوپلیتیکی متفاوت است و از طرفی به دلیل اهمیت جهانی منطقه خلیج فارس و اینکه به عنوان هارتلند انرژی جهان شناخته شده است، کشورهای منطقه تحت تاثیر عوامل دیگری نیز قرار دارند، که همین امر موجبات اهمیت پیچیدگی خاصی برای منطقه شده است. حضور بازیگران متعدد منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای نیز بر این پیچیدگی افزوده و نوعی محیط متزلزل و شکننده را به وجود آورده است که با هرگونه تغییر و تحول جدید، می‌تواند جرقه‌ی بی‌ثباتی را به وجود آورده و زمینه را برای ظهور تهدیدات امنیتی فراهم کند. تحولات سال‌های اخیر در نظام بین‌الملل و به‌ویژه در سطح منطقه، برخی از کنشگران اصلی را به سمت ایجاد همکاری مشترک در برابر تهدیدات مشترک سوق داده است. این کشورها تلاش می‌کنند تا متناسب با علائق ژئوپلیتیکی خود، اقدام به شناسایی ظرفیت‌ها و چالش‌های پیشروی امنیت ملی خود کرده، نسبت به اتخاذ سیاست‌های مناسب در راستای توجه به منافع ملی خود اقدام نمایند.

اکثر کشورهای حوزه خلیج فارس از جمله کشورهای هستند که گام‌های جدی را در روند بازنگری در روابط خود با همسایگان در این برهه زمانی برداشته‌اند، که عربستان سعودی، و ایران نیز از این امر مستثنی نیستند. در این بین تلاش‌های عربستان سعودی و ایران به‌عنوان بازیگران مؤثر در تحولات منطقه گویای این مطلب است که این کشورها درصدد هستند تا جایگاه مهم‌تری نسبت به گذشته در تحولات آسیای جنوب غربی به دست آورند و نقش مؤثرتری در بحران‌های آن ایفا نمایند.

جمهوری اسلامی ایران با در پیش گرفتن سیاست خارجی مبتنی بر تعامل با همسایگان عرب حوزه خلیج فارس، وارد روابطی چند بعدی و پیچیده شده است. از آنجایی که، یکی از عوامل شکل‌گیری فهم مشترک از همکاری‌های دو جانبه علائق ژئوپلیتیک می باشد در تحقیق حاضر تلاش شده تا با تمرکز بر مفهوم «علائق ژئوپلیتیک»، به ترسیم مختصات چشم‌انداز همکاری‌های ایران و عربستان به عنوان دو بازیگر اصلی در حوزه ژئوپلیتیکی خلیج فارس، پرداخته شود.

با وصف آنچه گفته شد، هدف اصلی این پژوهش تعیین عوامل همگرایی ژئوپلیتیکی ایران و عربستان در منطقه خلیج فارس در افق همکاری‌های جدید است، که متناظر با آن سوال پژوهش نیز ارائه شده است. این پژوهش بعلا کشفی بودن فرضیه ندارد. اهمیت این تحقیق واکاوی علمی روابط دو کشور متأثر از عوامل ژئوپلیتیکی جهت ایجاد همگرایی در بهره‌برداری از نتایج و ظرفیت‌های ملی دو کشور و ظرفیت‌های منطقه‌ای که دو کشور در بهره‌برداری از آنها نقش دارند می باشد.

و ضرورت آن این است که چون علائق ژئوپلیتیک اشاره به پیگیری منافع و قرار دادن قدرت سیاسی کشورها بر روی عوامل جغرافیایی دارد، در نتیجه ضعف شناختی این عوامل در تدوین راهبردهای کلان کشور موثر خواهد بود و بی توجهی به آن باعث غافلگیری راهبردی، کمبود راهکارهای نوآورانه در کنش جمهوری اسلامی ایران در حوزه خلیج فارس خواهد شد.

مبانی نظری

پیشینه شناسی:

در این پژوهش از پروژه تحقیقاتی ایران، عربستان؛ مقتضیات تازه، معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی / گروه مطالعات اروپا آمریکا / مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۸۹)، رساله دکتری عوامل ژئوپلیتیکی عربستان موثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران کمالی (۱۳۹۳)، رساله دکتری ارائه الگوی ارتقاء جایگاه ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه با تأکید بر نیازهای امنیتی - دفاعی ریوندی (۱۳۹۸)، مقاله فرصت و قوت های ژئوپلیتیکی ایران در قبال عربستان پروژه ایران، بوالحسنی و کمالی (۱۳۹۴)، مقاله بررسی عوامل منطقه‌ای واگرایی در روابط ایران و عربستان، ازغندی، آقا علیخانی، (۱۳۹۲)، استفاده شده است.

۱- مفهوم شناسی:

علائق ژئوپلیتیک

ساماندهی سیاسی فضا در سطوح محلی، ملی و منطقه‌ای، تجزیه و تحلیل تأثیرپذیری تصمیمات و کنش‌های سیاسی و فرایند قانون‌گذاری از متغیرهای محیطی و فضایی، ارزیابی موقعیت ژئوپلیتیک کشورها و سنجش مستمر قدرت ملی به منظور پیش‌گیری از بروز فشارهای بین‌المللی و کنترل مستمر تحول متغیرهای سرزمینی، فضایی و ملی به منظور تأمین حداکثری امنیت ملی در رابطه با تحولات پویای ژئوپلیتیک جهانی است (سورین، ۲۰۲۰: ۶۵). از آنجایی که مکان‌ها و فضاهای جغرافیایی دارای ویژگی‌ها و ارزش‌های خاصی هستند و منابع و مزیت‌ها نیز در سطح جهان به طور متعادل پخش نمی‌باشند، یا به عبارتی الگوی پخش عرضه مزیت‌ها و نیز تقاضای مزیت‌های جغرافیایی نامتعادل است، از این رو مکان‌ها و فضاهای جغرافیایی و به دنبال آن گروه‌های انسانی ساکن در آن‌ها، ملت‌ها و حکومت‌ها به یکدیگر نیازمند و وابسته می‌شوند. همچنین مزیت‌های جغرافیایی کشورها از طیف گسترده‌ای برخوردار است و برخی از کشورها از تمام یا بخشی از آن برخوردارند و برخی از آن‌ها آن را ندارند. این ضرورت

وابستگی متقابل جغرافیایی، فلسفه همکاری و تعامل بین‌المللی و توسعه و تکامل سیستم سیاسی جهان است (حافظ نیا و رومینا، ۱۳۹۶: ۱۱).

در تعریفی دیگر مهم‌ترین و شاخص‌ترین عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر در اتخاذ سیاست‌های راهبردی یک کشور عبارت‌اند از تنوع در مرزها، دسترسی یا عدم دسترسی به آب‌های آزاد، تعداد همسایگان، و برخورداری از جایگاه کشوری در مجموعه نظام بین‌الملل (صیادی و سنایی، ۱۳۹۶: ۸۹). در پژوهش حاضر عوامل ژئوپلیتیک مؤثر بر تبیین محیط و علائق ژئوپلیتیکی کشورهای مورد مطالعه بدین قرار است: «عوامل طبیعی، عوامل انسانی، عوامل اقتصادی، عوامل سیاسی داخلی، عوامل سیاسی بین‌الملل و عوامل نظامی» (افشردی، ۱۳۸۶: ۷). در کنار این عوامل به بررسی عامل فناورانه نیز به‌عنوان یکی از متغیرهای نوظهور در حوزه ژئوپلیتیک نیز خواهیم پرداخت که چشم‌انداز نظری نوینی در مطالعات بین‌رشته‌ای ایجاد کرده است (دانیلین^۱؛ ۲۰۱۸: ۴۲۰).

منطقه ژئوپلیتیک

منطقه به‌عنوان زیرمجموعه فضای جغرافیایی سطح کره زمین بخشی از آن است که به لحاظ ساختاری و یا کارکردی از تجانس و یگانگی برخوردار می‌باشد و بر پایه خصیصه‌های ساختاری و یا کارکردی از مناطق هم‌جوار خود متمایز می‌گردد. بنابراین منطقه ژئوپلیتیکی ناحیه‌ای کم‌و‌بیش محدود از وحدت نسبی یا ساختاری برخوردار بوده و از سایر نواحی متمایز می‌باشد. چنین ناحیه‌ای بسته نبوده و توسط عوامل و بازیگران مختلف دائماً تولید و بازتولید می‌شود. (جونز^۲؛ ۲۰۰۴: ۱۷۴).

بنابراین ضمن توجه به تعاریفی که ارائه شد در تحقیق حاضر، تعریف موردنظر پژوهشگر که در این پژوهش از قابلیت استنادی بیشتری برخوردار است عبارت است از «از ناحیه‌ای جغرافیایی با مختصاتی همچون قابلیت تحول و پویایی قدرت سیاسی، تجانس ساختاری و کارکردی و هویت متمایز که در بستر دریا، خشکی و یا تلفیقی از هر دو قرار گرفته و توسط عوامل و بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد». حوزه ژئوپلیتیک خلیج فارس یکی از شش حوزه پیرامونی مجاور جمهوری اسلامی ایران شامل کشورهای ج.ا.ایران، عراق، کویت، عربستان، امارات، قطر، بحرین و عمان می‌باشد (صفوی، ۱۳۸۱: ۷۰).

همکاری و همگرایی منطقه‌ای:

^۱Danilin

^۲Jones

با پایان جنگ جهانی دوم و فراهم آمدن زمینه همکاری‌های منطقه‌ای، رشد و توسعه همکاری و همگرایی منطقه‌ای در چارچوب مناطق جغرافیایی، یکی از شاخص‌های روابط بین‌الملل گردید. به‌طور مشخص فرآیند همگرایی منطقه‌ای در دوران معاصر با تشکیل جامعه زغال و فولاد اروپا در سال ۱۹۵۲ آغاز گردید. این روند پس از طی مراحل مختلف، تکامل یافته و در چارچوب اتحادیه اروپایی نهادینه شد. با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، فرآیند منطقه‌ای شدن سرعت بیشتری یافت، به‌طوری‌که همگرایی در مناطق درحال توسعه به‌صورت یک الگوی تعامل متعارف پیگیری شد. امروزه همگرایی از حوزه اروپا فراتر رفته و منطقه‌ای شدن^۲، منطقه‌گرایی^۳ و همگرایی منطقه‌ای^۴، در ساختارها و سازمان‌هایی همچون اکو، نفتا، آسه‌آن، اتحادیه آفریقا، شورای همکاری خلیج فارس، سازمان کشورهای آمریکایی و سایر مناطق جهان نمود یافته است (ساندرز، ۲۰۱۹: ۲۱۱).

نظریه ارتباطات

در روابط بین‌الملل، ارتباطات یکی از شرایط لازم برای همکاری است. گفته می‌شود ارتباطات بین‌المللی به مذاکرات بین‌المللی، مذاکرات بین‌المللی به همکاری بین‌المللی، و همکاری بین‌المللی به همگرایی بین‌المللی می‌انجامد. از آنجاکه همگرایی مرحله نهایی فرآیند همکاری است، فرآیند ارتباطی باید ذاتاً متضمن رابطه متقابل یا بازخورد آن بین واحدهای تشکیل‌دهنده یک نظام بین‌المللی باشد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵: ۳۴).

کارکردگرایی

نکته آغازین تز کارکردگرایی آن است که واحد سازمانی حاکم در نظام بین‌الملل یعنی دولت ملی به‌طور فزاینده‌ای کار آیی خود را برای ارضای نیازهای بشری از دست می‌دهد، زیرا به سرزمین محصور محدود است، حال آنکه نیازهای بشری مرزها را درمی‌نوردد. کارکردگرایی نه صرفاً یک نظریه، بلکه در واقع فلسفه‌ای است که به دو طریق در پی زدودن اصطکاک‌های ذاتی موجود در روابط بین دولتی از جمله جنگ است: یکی تکیه بر رفاه اقتصادی و اجتماعی جهانیان و نادیده گرفتن مرزهای کشورها، و

^۱Regional integration

^۲European Coal and Steel Community

^۳Regionalization

^۴Regionalism

^۵Sanders

^۶Functionalism

دیگری تأسیس سازمان‌هایی بین‌المللی که با فعالیت‌ها و کارکردهای مختلفی در پی برآوردن نیازهای اجتماعی - اقتصادی بشر باشند (اشمیتر، ۲۰۱۸: ۳۰۱).

محیط شناسی خلیج فارس

خلیج فارس نام آبراهی پراهمیت در آسیای غربی است که در امتداد دریای عمان و در میان ایران و شبه‌جزیره عربستان قرار دارد. (سارین، ۲۰۲۰: ۱۴).

درباره اهمیت اقتصادی منطقه خلیج فارس باید گفت که این منطقه جایگاه اساسی در بازار انرژی دنیا دارد. چهار کشور اول تولیدکننده نفت دنیا در این منطقه قرار دارند. (استاتیستا، ۲۰۲۰).

علاوه بر این کشورهای اصلی عضو اوپک^۱ که کنترل آن را در اختیار دارند در این منطقه قرار دارند. علاوه بر نفت، خلیج فارس دارای ذخایر غنی گاز طبیعی است و حدود یک‌سوم از ذخایر گازی جهان را در خود جای داده است. حوزه‌ی ژئوپلیتیک خلیج فارس به لحاظ نقش ارتباطی و امنیت انرژی جهان نیز از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است، حوزه‌ی ژئوپلیتیک خلیج فارس که هشت کشور را در خود جای داده است دارای جمعیتی در حدود ۱۸۲ میلیون نفر است (خلیلی، ۱۳۹۸: ۷۷).

به دلیل اهمیت راهبردی حوزه خلیج فارس، کشورهای این منطقه سرمایه‌گذاری‌های زیادی را بر روی امور نظامی خود انجام می‌دهند و بسیاری از این کشورها همواره جزء کشورهایی هستند که در ردیف بالای بودجه‌های نظامی قرار می‌گیرند. برای نمونه عربستان سعودی با بودجه ۵۷/۵ میلیاردی در حوزه‌های نظامی در سال ۲۰۲۰ رتبه ۵ فهرست بیشترین هزینه‌های نظامی را به خود اختصاص داده است. با مقایسه نسبت هزینه‌های نظامی به GDP این کشورها می‌توان نتیجه گرفت که توجه به امور نظامی به دلیل ماهیت بی‌ثبات منطقه بخش زیادی از عملکرد توجه این کشورها را به خود اختصاص داده است. (موسسه بین‌المللی صلح استکهلم، ۲۰۲۱)

به‌طور سنتی حوزه ژئوپلیتیک خلیج فارس، از کشورهایی تشکیل شده است که به‌عنوان صادرکننده مواد خام و واردکننده فناوری شناخته می‌شوند و به لحاظ شاخص‌های فناوریانه از مناطق متوسط جهانی محسوب می‌گردد. بر اساس شاخص نوآوری جهانی که توسط سازمان همکاری و توسعه اقتصادی ارائه می‌شود و کشورها و مناطق جهان را بر اساس پیاده‌سازی یک محصول یا کالای جدید، فرایند فناوریانه جدید، روش‌های بازاریابی جدید و فهم درک فناوریانه پیشرفته رده‌بندی می‌کند، منطقه غرب آسیا و شمال

^۱Schmitter

^۲Sorien

^۳OPEC

آفریقا که حوزه ژئوپلیتیکی خلیج فارس در آن قرار می‌گیرد در رده کشورهای متوسط به لحاظ پیشرفت‌ها و نوآوری‌های فناورانه قرار می‌گیرد. بر همین اساس امارات متحده عربی در صدر کشورهای حوزه ژئوپلیتیک خلیج فارس قرار گرفته و رتبه ۳۴ جهانی دارا است. در رتبه‌های بعدی به عربستان سعودی و جمهوری اسلامی ایران اختصاص دارد که در رده‌بندی جهانی در کنار یکدیگر در رتبه‌های ۶۶ و ۶۷ قرار گرفته‌اند (شاخص نوآوری جهانی، ۲۰۲۰).

بازیگران فرا منطقه ای حوزه ژئوپلیتیک خلیج فارس

ایالات متحده آمریکا، چین، روسیه

یکی از مهم‌ترین نکات مطرح شده در راهبرد راهبرد دفاعی دولت آمریکا در قرن ۲۱ تأکید بر انتقال تمرکز آمریکا از منطقه غرب آسیا و خلیج فارس به شرق آسیا و باهدف مهار توان رو به رشد چین در دو حوزه نظامی و اقتصادی است. (ادو، ۲۰۱۸: ۱۶۱). آمریکا چهار اولویت اساسی را به جهت حفظ بازدارندگی در دستور کار خود قرار داده است، اول دفاع سرزمینی، دوم بازدارندگی در خصوص حملات راهبردی علیه ایالات متحده، متحدین و شرکا، سوم حفظ آمادگی و در صورت لزوم درگیری در همه صحنه‌ها، چهارم حفظ برتری نظامی آینده با ایجاد یک نیروی مشترک انعطاف‌پذیر در قالب اکوسیستم دفاعی. آمریکا اولویت‌های خود را از طریق بازدارندگی یکپارچه، تبلیغات و اقداماتی که مزایای پایداری را ایجاد می‌کند، توسعه خواهد داد. بازدارندگی یکپارچه شامل فعالیت یکپارچه با استفاده از تمام ابزارهای قدرت ملی ایالات متحده و شبکه ائتلاف و متحدان می‌باشد. (استراتژی امنیت ملی آمریکا، ۲۰۲۲، ۵).

حضور روسیه در حوزه خلیج فارس ریشه در مجموعه‌ای از ملاحظات امنیتی، نظامی و اقتصادی دارد. به لحاظ امنیتی روسیه به دنبال نوعی امنیت دسته‌جمعی در منطقه است. در سال ۲۰۱۷ وزارت امور خارجه روسیه از سندی تحت عنوان «دکترین امنیتی خلیج فارس» رونمایی کرد که در آن پیشنهادهایی در جهت تقویت اعتماد و شفافیت در منطقه و ایجاد سازمان منطقه‌ای در عرصه تأمین امنیت خلیج فارس مطرح شده بود. روسیه برای تقویت امنیت در خلیج فارس، عدم حضور نظامی کشورهای فرا منطقه‌ای و جلوگیری از تنش در جهت تأمین امنیت جمعی در منطقه را خواستار است. (کوژانوف، ۲۰۲۱). همچنین روسیه اعتقاد دارد شکل‌گیری مراکز جدید قدرت جهانی و منطقه‌ای و تشدید مبارزه بین آنها بر سر حوزه

های نفوذ از جمله وضعیت نظامی سیاسی جهان است. روسیه سیاستهای منطقه ای و جهانی خود را بر اساس مفاهیم زیر راهبری می کند:

ایجاد شرایط مساعد برای توسعه پایدار اجتماعی و اقتصادی کشور، تقویت امنیت ملی و مستحکم کردن مواضع روسیه به عنوان یکی از مراکز تاثیر گذار دنیای معاصر، تعمیق همکاری با کشورهای خارجی در قالب سازمان همکاری شانگهای و بریکس، تقویت مبانی بنیادی و نهادی تعامل در چارچوب ریک (روسیه، هند، چین)، حمایت از توسعه همگرایی منطقه ای و شبه منطقه ای در چارچوب نهادهای چندجانبه بین المللی از جمله در منطقه آسیا، اقیانوس آرام، امریکای لاتین و افریقا، حمایت از گفتگوی برابر و سودمندی متقابل با همه کشورهای علاقمند باهدف توسعه مشارکت تجاری و اقتصادی و تقویت ثبات بین المللی و منطقه ای، تامین منافع روسیه در بهره برداری از فضا، اقیانوسهای جهان، شمالگان و جنوبگان، توسعه همکاری نظامی، سیاسی و فنی با کشورهای خارجی، پیوستن به فضای حمل و نقل جهانی و تحقق پتانسیل ترانزیتی فدراسیون روسیه. (استراتژی امنیت ملی روسیه، ۲۰۲۲، بخش تامین امنیت ملی - ثبات راهبردی و همکاری متقابلاً سودمند بین المللی (۱۰۱-۹۴))

منافع اقتصادی و همچنین تلاش برای «تجدید موازنه» بین سیاستهای داخلی، خارجی و امنیتی، محرک اصلی سیاست پکن در خلیج فارس است. علاقه و تعامل روزافزون در حوزه خلیج فارس، بازتاب وابستگی فزاینده به منابع انرژی این منطقه و تلاشهای چین برای «پیشروی به غرب» و آسیای میانه و ورای آن است. با آغاز طرح راه ابریشم جدید که شی جین پینگ در سپتامبر ۲۰۱۴ رسماً آن را اعلام کرد، استراتژی پکن در غرب آسیا چارچوب تلاش سفت و سخت و شدیداً جاه طلبانه برای ساخت یک کمربند راه ابریشم هوایی و راه ابریشم دریایی قرار گرفت که چین را به غرب آسیا و ماورای آن پیوند می دهد. اگرچه مقابله با ایالات متحده را نیز می توان به عنوان یک عامل محسوب نمود. (اسکوبل، ۲۰۱۵: ۱۵۶).

محیط کشور عربستان سعودی

عربستان سعودی در جنوب غربی آسیا واقع شده و از شمال به اردن، عراق و کویت، از شرق به قطر، خلیج فارس و امارات متحده عربی، عمان، از جنوب به یمن و از غرب به دریای سرخ محدود می گردد. عضویت در سازمانهای مهم بین المللی سازمان ملل، سازمان کنفرانس اسلامی، گروه ۲۰، گروه ۷۷، شورای همکاری خلیج فارس، اپک، سازمان تجارت جهانی، آژانس بین المللی انرژی اتمی، صندوق بین المللی پول و ویژگیهای ژئوپلیتیکی کشور عربستان سعودی به واسطه

دسترسی به خلیج فارس و دریای سرخ و داشتن یک چهارم ذخایر نفتی جهان از موقعیت ممتاز جغرافیایی برخوردار نموده است. کشور عربستان سعودی دارنده بزرگترین اقتصادهای غرب آسیا بوده و از اعضای

مهم گروه G20 امی باشند و از رشد اقتصادی بالایی برخوردار است. طی دهه اخیر، کشور عربستان با بهره‌مندی از زیرساخت‌های عظیم به محل‌های خوبی برای سرمایه‌گذاری خارجی تبدیل شده و در همین سال‌ها این کشور شاهد جهش در فعالیتهای اقتصادی بوده و واردات و صادرات آن رشد دورقمی داشته است. خصوصی‌سازی و آزادسازی اقتصاد نیز یکی از رفرم‌هایی است که در این کشور به وقوع پیوسته است. (سایت بانک جهانی، ۲۰۱۹)

عربستان با دارا بودن نیروی نظامی قوی (تارنمای گلوبال فایرپاور، ۲۰۱۷)، تولید سرانه ملی بالا، جمعیت جوان، عدم وجود دموکراسی، کمبود آب و خشکسالی، برخوردار از نقش رهبری مذهبی و نژادی، موقعیت راهبردی جغرافیایی، عضویت گسترده در سازمان‌های بین‌المللی، دارای توان تاثیرگذاری بین‌المللی است. (اتوتایل، ۱۳۸۰: ۳۵؛ ولدانی، ۱۳۷۴: ۲۰۰).

اقتصاد عربستان سعودی شدیداً به صادرات نفت که ۷۵ درصد از حجم صادرات این کشور را تشکیل می‌دهد وابسته است. عربستان سعودی در منطقه‌ای نزدیک به دو مورد از شلوغ‌ترین گلوگاه‌های جهان هرمز و باب‌المندب واقع شده است. (فاطمی نسب، ۲۲۷، ۱۳۹۹)

محیط جمهوری اسلامی ایران

ایران در جنوب غرب آسیا واقع شده است؛ از شمال به ترکمنستان و دریای خزر، آذربایجان و ارمنستان، از شرق به افغانستان و پاکستان، از جنوب به خلیج فارس و دریای عمان و از غرب به ترکیه به عراق محدود می‌گردد. عضویت در سازمان‌های مهم بین‌المللی و منطقه‌ای سازمان ملل، سازمان همکاری اسلامی، اوپک، اگو-نم، دی ۸، جی ۱۵، جی ۷۷، صندوق بین‌المللی پول، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، عضو ناظر سازمان تجارت جهانی، سازمان شانگهای، عضو ناظر سارک، مجموعه کشورهای صادرکننده گاز و سازمان‌های تابعه سازمانی ملل ویژگی‌های ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران در منطقه واسطه بین سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا قرار دارد. (نوذری، ۱۳۹۱: ۶۸). از خصوصیات محیطی ایران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ✓ داشتن نیروی نظامی قوی (تارنمای گلوبال فایرپاور، ۲۰۱۷)،
- ✓ کمبود آب و خشکسالی (تارنمای آژانس اطلاعات مرکزی ایالات متحده آمریکا، ۲۰۱۷)
- ✓ موقعیت راهبردی جغرافیایی
- ✓ برخوردار از نقش رهبری مذهبی، دارای توان تاثیرگذاری بین‌المللی

✓ وجود گروه‌های مخالف دولت در برخی کشورها

✓ اختلاف با رژیم صهیونیستی و ایالات متحده، (انستیتو تحقیقات بین‌المللی هایدلبرگ، ۲۰۱۷)

ایران بزرگ‌ترین منابع انرژی را از نظر ذخایر نفت و گاز طبیعی در جهان دارد. در رتبه‌بندی جهانی ایران رتبه دوم در ذخایر گاز و چهارم در ذخایر نفتی را دارد. ایران همچنین بین ۱۰ کشور برتر تولیدکننده نفت و ۵ کشور برتر تولیدکننده گاز طبیعی در جهان است. ایران روزانه ۳/۲ میلیون بشکه نفت خام در سال ۲۰۱۳ تولید می‌کند. تولید گاز طبیعی نیز در این کشور ۵/۶ تریلیون فوت مربع در روز بر اساس آمار در سال ۲۰۱۲ است. (فاطمی نسب، ۱۳۹۹، ۲۲۴)

تنگه هرمز در سواحل جنوبی ایران مهم‌ترین کانال صادرات و واردات برای ایران و سایر کشورهای حوزه خلیج فارس به شمار می‌آید. تنگه هرمز ۲۱ مایل عرض دارد که روزانه ۱۷ میلیون بشکه نفت خام و فرآورده شده در طول سال ۲۰۱۳ از طریق این تنگه صادر می‌گردد. همچنین تقریباً روزانه ۳/۹ تریلیون فوت مربع گاز طبیعی مابعد از طریق این تنگه صادر می‌گردد که اکثر این میزان از مبدا کشور قطر است و تقریباً یک‌سوم تجارت گاز مابعد را شامل می‌شود. (سازمان اطلاعات انرژی، ۲۰۱۴).

روش‌شناسی تحقیق

نوع تحقیق کاربردی و رویکرد آن تحقیق آمیخته (کمی و کیفی) است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی می‌باشد. در این پژوهش به لحاظ تخصصی بودن موضوع مورد تحقیق جامعه آماری آن با روش دلفی در دو گروه نخبگان و صاحب نظران به شرح زیر به تعداد ۳۶ نفر مشخص گردیده است:

الف. خبرگان: این افراد شامل خبرگان نظامی و اساتید برجسته کشور در حوزه‌های دفاعی، سیاسی، روابط بین‌الملل، ژئوپلیتیک، جغرافیای سیاسی است که دارای ویژگی‌هایی از قبیل دارا بودن تحصیلات کارشناسی ارشد و دکتری در ردیف‌های پیش‌گفته و موضوع تحقیق و همچنین منتصب در مشاغل راهبردی و جایگاه ۱۹ و بالاتر باشند تعداد این افراد ۱۲ نفر بوده و جهت انجام مصاحبه تخصصی با آنان، اعتبار پژوهش و استخراج داده‌های حاصل از تجارب کاری و عملیاتی مرتبط مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

ب. صاحب‌نظران: برای انتخاب جامعه آماری صاحب‌نظران ابتدا فهرستی از افراد مورد نظر را آماده و سپس با لحاظ نمودن ویژگی‌های از قبیل مدرک تحصیلی حداقل فوق‌لیسانس، آشنایی با حوزه خلیج فارس، حیطه کاری و مسئولیتی داشتن، تألیف یا مقاله و تحقیق در زمینه کشورهای حوزه خلیج فارس، تعداد افراد واجد شرایط به تعداد ۲۴ نفر مشخص گردیده‌اند. در این تحقیق با توجه به اینکه جامعه

آماري کمتر از يك‌صد نفر مي‌باشد لذا جامعه نمونه همان جامعه آماری می‌باشد و با استفاده از روش تمام شمار به تمام اعضاء جامعه مراجعه شده است.

دو روش برای گرد اوری اطلاعات لازم برای انجام تحقیق در نظر گرفته شده است که عبارتند از: الف. کتابخانه ای: در این روش تعاریف مفاهیم، تاریخچه، اصول و روند رشد، وضعیت فعلی و چگونگی تعامل و روابط دو کشور مورد بررسی قرار گرفته است.

ب. میدانی پیمایشی، در این روش محقق حوزه مورد نظر را به صورت مستقیم و غیر مستقیم و از طریق پرسشنامه مورد بررسی قرار داده است. برای احصای عوامل ژئوپلیتیکی در دو مرحله پرسشنامه توزیع که، در مرحله نخست عوامل احصاء شده از انجام تحقیق به منظور اطمینان از ژئوپلیتیکی بودن آنها به منظور تعیین میزان همگرایی دو کشور ایران و عربستان به جامعه خبره ارائه وبعد از اصلاحات لازم پرسشنامه دوم تهیه و به جامعه نمونه تقدیم گردیده است.

پرسشنامه اول با توجه به ارائه آن به خبرگان از روایی و پایایی برخوردار بوده و پرسشنامه دوم از طریق محاسبه آلفای کرونباخ با مقدار ۰,۹۱۲، و همچنین ضریب لاوشه، به میزان ۰/۸۲۷ از پایایی و روایی بالایی برخوردار می باشد، به منظور تعیین میزان ایجاد همگرایی عوامل ژئوپلیتیکی دو کشور ایران و عربستان از آزمون تی استیودنت یک نمونه ای و میانگین ها، جداول توزیع فراوانی به میزان تأثیر هر یک از عوامل ژئوپلیتیکی بر ایجاد همگرایی بین دو کشور استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

روش تحقیق این پژوهش از لحاظ شیوه نگارش و پرداختن به مسئله تحقیق، روش پژوهش توصیفی تحلیلی است که در آن پس از مطالعه ادبیات موضوع به تدوین مباحث نظری متغیرهای ژئوپلیتیکی بعنوان مبانی استدلال پرداخته شده است و با شناخت و توصیف متغیرهای ژئوپلیتیکی مربوط به حوزه خلیج فارس مبتنی بر دو کشور عربستان و ایران کارکرد آنها را مشخص و به عنوان عوامل تأثیر گذار در همگرایی دو کشور ارائه شده است. در جهت اجرای تحقیق ابتدا پرسشنامه‌ای بر اساس یافته‌های مطالعات نظری و محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی به منظور تأیید عوامل با ۱۸ سؤال بسته تنظیم و به جامعه خبره ارائه گردید. پس از اخذ نظرات و اعمال تصحیحات لازم، مجدداً پرسشنامه‌ای برای تعیین عوامل ژئوپلیتیک همگرایی دو کشور ایران و عربستان در طیف سه گزینه‌ای لیکرت با ۲۰ سؤال بسته طراحی و به عنوان پرسشنامه دوم به جامعه صاحب نظر ارائه که نتایج به دست آمده با استفاده از آزمون تی استیودنت یک نمونه ای و با استفاده از درصد تأثیر خیلی زیاد سنجیده گردید؛ (دو گزینه متوسط و خیلی کم، در این تحقیق مد نظر

گرفته نشده است) با این توصیف اگر درصد اثرگذاری عاملی در یک بستر بزرگتر از معیار آزمون ۵۰ درصد باشد آن عامل به عنوان عامل همگرایی دو کشور تأثیرگذار است.

از آنجایی که توزیع داده ها به صورت نرمال است بنا بر این از آزمون میانگین ها با شاخص توزیع نرمال استاندارد تی استیودنت استفاده شده است. در این آزمون برخی از عوامل از نظر آماری بر همگرایی دو کشور تأثیر خیلی زیاد دارند و نیز تعدادی از عوامل در تأثیر معنی داری ندارند لازم به ذکر است که غربال این عوامل با استفاده از آزمون درصد تأثیرگذاری خیلی زیاد آنها بر همگرایی دو کشور لحاظ و تنها با این گزینه انتخاب می شوند ولی با استفاده از آزمون میانگین ها عواملی با تأثیرگذاری پایین تر نیز ممکن است از نظر آماری تأثیرگذار شناخته شوند، به همین منظور در مرحله دوم، با بهره گیری از آزمون میانگین ها نتایج مورد ارزیابی قرار گرفته که چنانچه آماره ی آزمون به دست آمده بیشتر از ۱,۶۴۵ (دنباله بالایی توزیع نرمال استاندارد در سطح ۰,۰۵) باشد از نظر آماری عامل موثر است و در غیر این صورت با وجود داشتن میانگینی بزرگتر از ۳ در گروه عوامل موثر قرار نمی گیرند، عوامل ژئوپلیتیکی کشور عربستان و ایران بر اساس آزمون ذکر شده به دو گروه عوامل مؤثر بر همگرایی دو کشور و عوامل غیر مؤثر (از نظر آماری) تفکیک می شوند، که عوامل تأثیر گذار نیز برای تعیین میزان تاثیر بر مبنای گروه بندی آماری آماره های آزمون (جدول توزیع فراوانی آماره ها) تفاوت بالاترین و پایین ترین آماره (گزینه خیلی زیاد) مورد پردازش آماری قرار گرفته که نتایج حاصله به شرح زیر می باشد.

الف- تحلیل عاملهای مرتبط با کلان عامل ژئوپلیتیکی سیاسی به شرح زیر است:

ردیف	عوامل	میانگین	انحراف معیار	آماره آزمون
۱	چرخش سیاسی عربستان در نگاه به شرق	۴,۷۵	۰,۷۲	۱۴,۴۷
۲	افول قدرت آمریکا و ایجاد حس نا اطمینانی از نقش این کشور در حل مسائل بین المللی در بین کشورهای عرب حوزه خلیج فارس	۴,۴۲	۰,۸۳	۱۴,۳۸
۳	قرار داشتن ایران در کانون توجهات ژئوپلیتیک جهانی با توجه به داخل شدن به نظم نوین جهانی	۴,۳۳	۰,۸۱	۱۴,۳۲
۴	محوریت عربستان در شورای همکاری خلیج فارس	۴,۱۷	۰,۶۴	۱۳,۴۰
۵	استفاده جمهوری اسلامی ایران از عربستان در زمینه تسهیل روابط با کشورهای عرب حوزه خلیج فارس	۴,۰۷	۱,۰۱	۱۳,۱۲
۶	نگاه سیاسی عربستان به ایجاد قدرت مبتنی بر منافع با استفاده از همگرایی با همسایگان بدون توجه به مسائل ایدئولوژیکی	۴,۰۶	۰,۶۵	۱۳,۱۱

جدول شماره ۱: وضعیت عوامل ژئوپلیتیکی سیاسی با میزان تاثیر خیلی زیاد

ب- تحلیل عاملهای مرتبط با کلان عامل ژئوپلیتیکی اقتصادی به شرح زیر است:

ردیف	عوامل	میانگین	انحراف معیار	آماره آزمون
-۲	روابط اقتصادی عربستان با چین و قرار گرفتن ایران در جاده ابریشم	۴,۴۳	۰,۸۴	۱۴,۵۵
-۳	علاقه مندی عربستان جهت جلب حمایت ایران برای عضویت در پیمان شانگهای	۴,۳۶	۰,۸۴	۱۴,۴۲
-۴	مدیریت بازارهای نفت توسط ایران و عربستان	۴,۲۲	۰,۷۹	۱۳,۷۲
-۵	همکاری دوجانبه دو کشور در زمینه انقالات پولی و بانکی بدون در نظر گرفتن دلار وبا استفاده از واحدهای پول ملی یا ازراهی جایگزین به غیر از دلار	۴,۱۸	۰,۷۳	۱۳,۴۵
-۶	عضویت عربستان در سازمانهای اقتصادی	۴,۱۲	۰,۶۹	۱۳,۰۳

جدول شماره ۲: وضعیت عوامل ژئوپلیتیکی اقتصادی با میزان تاثیر خیلی زیاد
ج- تحلیل عاملهای مرتبط با کلان عامل ژئوپلیتیکی فناورانه به شرح زیر است:

ردیف	عوامل	میانگین	انحراف معیار	آماره آزمون
۱	استفاده عربستان از توان جمهوری اسلامی ایران در زمینه توسعه فناوریهای جدید	۴,۲۳	۰,۷۵	۱۳,۲۶

جدول شماره ۳: وضعیت عوامل ژئوپلیتیکی در بستر تهدید با میزان تاثیر خیلی زیاد
د- تحلیل عاملهای مرتبط با کلان عامل ژئوپلیتیکی نظامی به شرح زیر است:

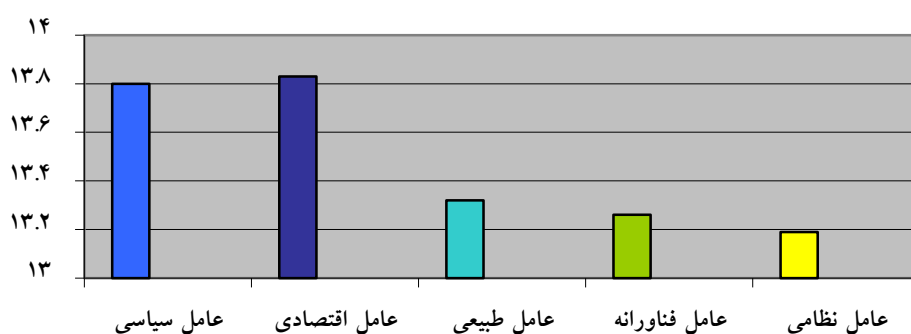
ردیف	عوامل	میانگین	انحراف معیار	آماره آزمون
۱	استفاده عربستان از توان جمهوری اسلامی ایران در زمینه توسعه فناوریهای جدید نظامی	۴,۷۲	۱,۰۸	۱۳,۴۲
۲	ایجاد پیمانهای دفاعی - امنیتی	۴,۴۴	۱	۱۳,۱۳
۳	ایجاد امنیت پایدار در منطقه خلیج فارس از طریق کشورهای منطقه و بدون حضور بیگانگان	۴,۰۶	۰,۹	۱۳,۰۲

جدول شماره ۴: وضعیت عوامل ژئوپلیتیکی نظامی با میزان تاثیر خیلی زیاد
ه - تحلیل عاملهای مرتبط با کلان عامل ژئوپلیتیکی طبیعی به شرح زیر است:

ردیف	عوامل	میانگین	انحراف معیار	آماره آزمون
۱	وجود راه ارتباطی شمال به جنوب در ایران در جهت دستیابی به بازارهای آسیای میانه	۴,۳۳	۱,۰۴	۱۳,۴۶
۲	وجود تنگه هرمز و تسلط قدرتمند ایران در کنترل آن	۴,۱۲	۱,۰۲	۱۳,۱۹

جدول شماره ۵: وضعیت عوامل ژئوپلیتیکی طبیعی با میزان تاثیر خیلی زیاد
با توجه به جداول بالا تعداد ۱۷ عامل در آماره آزمون پذیرفته شده که در همین جهت با در نظر گرفتن میانگین آماره های آزمون، عامل سیاسی با ۱۳/۸۰، عامل اقتصادی با ۱۳/۸۳، عامل طبیعی با ۱۳/۳۲، عامل فناورانه با ۱۳/۲۶ و عامل نظامی با ۱۳/ ۱۹ به ترتیب به عنوان عوامل اولویت دار همگرایی ایران با

عربستان به شرح نمودار زیر مشخص شده است. در ضمن شاخص‌های این عوامل نیز به شرح جداول بالا اولویت بندی می‌گردند.

نمودار شماره ۱: وضعیت عوامل اولویت دار همگرایی ایران با عربستان

نتیجه گیری و پیشنهاد:

الف - نتیجه گیری

با توجه به تغییر ماهیت قدرت در فضای جهانی، کشورها در پی آن هستند که در نظام جدید موقعیت خود را تثبیت و از قدرت مناسبی برای نقش آفرینی برخوردار گردند. دنیای امروز درک جدیدی را برای کشورها در حفظ منافع ملی را بوجود آورده که نتیجه آن تغییر رفتار و کنش کشورها در تعاملات با سایرین است.

منطقه جنوب غرب آسیا به خصوص حوزه خلیج فارس که از دیرباز نقش مهمی در کنشهای کشورهای حوزه ژئوپلیتیکی منطقه و کنشگران فرا منطقه ای داشته در فضای فعلی نیز از همین اهمیت برخوردار است و طبیعتاً کشورهای آن حوزه در صدد خواهند برآمد از فضای جدید نهایت بهره را ببرند. در این میان دو کشور جمهوری اسلامی ایران و عربستان به عنوان دو قدرت بزرگ منطقه ای از این مورد جدا نبوده و از آنجایی که این دو کشور از ظرفیت‌های سرشاری برای نقش آفرینی در حوزه منطقه‌ای برخوردار هستند نیاز است با بازنگری در روابط پر از نشیب و فراز خود در فضای تعامل جدید لازم را برای بهرمندی از شرایط گذار برای تامین اهداف ملی خود مهیا نمایند که در این راستا دو کشور با درک موقعیت موجود اراده خود را بر محور تعامل استوار نموده اند. این پژوهش با طرح سوالی با موضوعیت عوامل همگرایی دو کشور ایران و عربستان مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی در صدد برآمد تا عوامل موثر در همگرایی دو کشور را مشخص نماید.

برای جوابگویی به سوال تحقیق به استناد نظریات همکاری و همگرایی منطقه‌ای و کارکرد گرایی و براساس کلان عوامل ژئوپلیتیکی سیاسی، اقتصادی، فناورانه، طبیعی و نظامی نسبت به تحلیل دو کشور در حوزه خلیج فارس در قالب ادبیات تحقیق اقدام که نهایتاً بعد از تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده به ترتیب اولویت، کلان عامل سیاسی باشش زیر عامل:

- ✓ چرخش سیاسی عربستان در نگاه به شرق ،
- ✓ افول قدرت آمریکا و ایجاد حس نا اطمینانی از نقش این کشور در حل مسائل بین المللی در بین کشورهای عرب حوزه خلیج فارس ،
- ✓ قرار داشتن ایران در کانون توجهات ژئوپلیتیک جهانی با توجه به داخل شدن به نظم نوین جهانی ،
- ✓ محوریت عربستان در شورای همکاری خلیج فارس،
- ✓ استفاده جمهوری اسلامی ایران از عربستان در زمینه تسهیل روابط با کشورهای عرب حوزه خلیج فارس ،
- ✓ نگاه سیاسی عربستان به ایجاد قدرت مبتنی بر منافع با استفاده از همگرایی با همسایگان بدون توجه به مسائل ایدئولوژیکی
- ✓ اقتصادی با پنج زیر عامل:
- ✓ روابط اقتصادی عربستان با چین و قرار گرفتن ایران در جاده ابریشم
- ✓ علاقه مندی عربستان جهت جلب حمایت ایران برای عضویت در پیمان شانگهای
- ✓ مدیریت بازارهای نفت توسط ایران و عربستان
- ✓ همکاری دوجانبه دو کشور در زمینه انقالات پولی و بانکی بدون در نظر گرفتن دلار و با استفاده از واحدهای پول ملی یا ازراهای جایگزین به غیر از دلار
- ✓ عضویت عربستان در سازمان‌های اقتصادی
- ✓ طبیعی با دو زیر عامل
- ✓ وجود راه ارتباطی شمال به جنوب در ایران در جهت دستیابی به بازارهای آسیای میانه
- ✓ وجود تنگه هرمز و تسلط قدرتمند ایران در کنترل آن
- ✓ فناورانه با یک زیر عامل :
- ✓ استفاده عربستان از توان جمهوری اسلامی ایران در زمینه توسعه فناوری‌های جدید
- ✓ نظامی با سه زیر عامل:

- ✓ استفاده عربستان از توان جمهوری اسلامی ایران در زمینه توسعه فناوری‌های جدید نظامی
- ✓ ایجاد پیمانهای دفاعی - امنیتی
- ✓ ایجاد امنیت پایدار در منطقه خلیج فارس از طریق کشورهای منطقه و بدون حضور بیگانگان

از مهمترین عوامل ایجاد همگرایی بین دو کشور مشخص شدند. نتایج پژوهش موید آن است که دو کشور با اراده لازم بایستی در درجه اول با دیپلماسی واقع بینانه سیاسی روابط خود را در پرتو همکاریهای اقتصادی گسترش داده و با استفاده از ظرفیتهای طبیعی و خدادادی نسبت به افزایش نفوذ در حوزه خلیج فارس اقدام نمایند بدیهی است افزایش این روند می تواند منجر به همکاریهای امنیتی - نظامی یا نهایتاً ائتلاف امنیتی گردد.

ب - پیشنهادها:

- ۱- در این پژوهش عوامل ژئوپلیتیکی همگرایی جمهوری اسلامی ایران با کشور عربستان تعیین شده است لذا توجه به نتایج پژوهش توسط تصمیم گیران و تصمیم سازان راهبردی و حتی مدیران میانی یا کارشناسان دست اندر می تواند مسیر نمایی برای تدوین سیاستهای کشور در کنش جمهوری اسلامی ایران با عربستان باشد.
- ۲- وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران با توجه به رفتار سیاسی عربستان نسبت به ارتقای سطح روابط سیاسی با آن کشور اقدام تا زمینه برای ایجاد روابط اقتصادی دو طرفه مهیا تر گردد.
- ۳- با توجه به علاقمندی عربستان به نفوذ در بازار آسیای میانه از طریق راه ترانزیتی جمهوری اسلامی ایران و عضویت در پیمان شانگهای های دیپلماسی لازم در این زمینه از طرف وزارت امور خارجه در تعامل با وزارت امور اقتصادی و دارایی انجام گردد.
- ۴- در راستای ارتقای کنش های سیاسی و اقتصادی مسئولین دفاعی نسبت به گسترش دیپلماسی دفاعی به خصوص در حوزه فناوریهای نوین با عربستان در راستای سیاست تامین امنیت منطقه ای بدون حضور بیگانگان اقدام نمایند.
- ۵- نسبت به انجام پژوهش های لازم برای تدوین راهبردهای ایجاد همگرایی دو کشور مستند به نتایج حاصله توسط محققین دست اندرکار اقدام شود.

فهرست منابع:

الف- منابع فارسی

- ازغندی، علیرضا، آقا علیخانی، مهدی، (۱۳۹۲)، بررسی عوامل منطقه‌ای واگرایی در روابط ایران و عربستان، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۳، شماره
- ازغندی، علیرضا، روشندل، جلیل، (۱۳۷۴)، مسائل نظامی و استراتژیک معاصر، تهران، انتشارات سمت
- افشردی، محمدحسین، (۱۳۸۶)، طرح‌ریزی راهبرد نظامی در صحنه جنگ و عملیات، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- بوالحسنی، خسرو، کمالی، محمد رضا (۱۳۹۴)، فرصت و قوت های ژئوپلیتیکی ایران در قبال عربستان، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۵۹، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی
- تارنمای آژانس مرکزی اطلاعات ایالات متحده، (۲۰۱۷)، کتاب حقایق جهان، جنوب غرب آسیا
- تارنمای گلوبال فایرپاور، (۲۰۱۷)، آسیا
- جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۷۴). تحولات مرزها و نقش ژئوپولیتیک آن در خلیج فارس. تهران: نشر قومس.
- حافظ‌نیا، محمدرضا، رومینا، ابراهیم، تأثیر علائق ژئوپلیتیکی ایران و عربستان در ایجاد چالش‌های منطقه‌ای در جنوب غرب آسیا، "مجله تحقیقات جغرافیایی"، تابستان ۱۳۹۶، شماره ۵۹.
- حافظ‌نیا، محمدرضا، (۱۳۸۵)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد، انتشارات پاپلی
- خلیلی، حسین، (۱۳۹۸) امنیت در خلیج فارس (اولویت‌ها و راهکارها)، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی
- دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال، (۱۳۹۵)، سیاست خارجی و امنیتی مشترک اروپا از منظر نو کارکردگرایی، "فصلنامه مطالعات راهبردی سال دهم"، شماره ۲۳.
- ریوندی، رضا (۱۳۹۸)، "ارائه الگوی ارتقاء جایگاه ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه با تأکید بر نیازهای امنیتی-دفاعی"، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ژناروید اتونایل، سمیمون دالی، پاول روتلج، (۱۳۸۰)، "اندیشه‌های ژئوپلیتیک در قرن بیستم"، ترجمه محمدرضا حافظ‌نیا و هاشم نصیری، تهران، وزارت امور خارجه
- صفوی، سید یحیی، ژئوپلیتیک خلیج فارس و جریان انرژی، (۱۳۸۱)، "فصلنامه جغرافیای انسانی"، سال دوم، بهار، شماره ۲.

- صیادی، هادی، سنایی، اردشیر، (۱۳۹۶)، عوامل ژئوپلیتیک تأثیرگذار بر تغییر نگاه سیاست خارجی ایران از غرب به شرق با تأکید بر روسیه بین سال‌های ۱۹۹۱-۲۰۱۶، "فصلنامه علمی مطالعات بین‌الملل"، دوره ۱۰، شماره ۳۹ پاییز.
- فاطمی نسب، علی، (۱۳۹۹)، طراحی مدل امنیت جمعی منطقه‌ی خلیج فارس با تأکید بر عوامل ژئوپلیتیک، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- کمالی، محمد رضا (۱۳۹۳)، عوامل ژئوپلیتیکی عربستان موثر بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی
- معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی/ گروه مطالعات اروپا آمریکا/ مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۸۹)، ایران، عربستان؛ مقتضیات تازه، پروژه تحقیقاتی، تهران
- نوذری، فضل‌الله (۱۳۹۱)، تعیین عوامل ژئوپلیتیک حوزه دریای عمان و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی.

ب - منابع انگلیسی

- Danilin, IV (2018), Emerging technologies and their impact on international relations and global security [Internet], Stanford: Hoover Institution
- Jones, Clive, Guzansky, Yoel (2020), Fraternal Enemies: Israel and the Gulf Monarchies, Oxford University Press.
- Kozhanov, Nicolay (2021), "Diversifying relationships: Russian policy toward GCC", International Politics.
- Ladis, Erick (2018), the origins and evolution of geopolitics, Chicago: University of Chicago Press.
- Oddo, Joseph (2018), "In Iraq Attack, a Rudimentary Insurgent Tactic Allows Little Defense", the New York Times.
- Sanders, Paul (2019), "Functionalism: The approach of David mMitrany".in A.J.R Groom & Paul Taylor, Framework.
- Schmitter, Philippe (2018), "Neo-Functionalism as a Theory of Disintegration", European University Institute.
- Scoble, Nicole (2015), "The long game China's grand strategy to displace
- Scoble, Nicole (2015), "The long game China's grand strategy to displace
- Sorien, Pengfei (2020), "Estimation of the Heat and Water Budgets of the Persian (Arabian) Gulf Using a Regional Climate Model", Journal of Climate. 28 (۱۳): ۱۰-۴۳.
- Sorien, Pengfei (2020), "Estimation of the Heat and Water Budgets of the Persian (Arabian) Gulf Using a Regional Climate Model", Journal of Climate. 28 (۱۳): ۱۰-۴۳
- The Department of Defense, National Defense Strategy (NDS), 2022

Security Strategy (۲۰۲۱) The Russian National , -

ب- سایت ها:

www.sipri.org: 2021 -

www.globalfirepower.com -

۲۰۲۰ www.bloomberg.com: -

www.statista.com: 2020 -

WWW. World bank .org. Saudi Arabia ,Countries and Economies,Dec 12,2019